

Af Paul A.V. Smith og Bjarne F. Knudsen

Kassevognen dengang – ville man nok i dag have kaldt for Multivognen

Når jeg lyttede til min mor, hendes søskende og deres fætre og kusiner så var udflugter hvor kassevognen kom i brug ofte med til at forøge turens glæder. Det var når skolebørn skulle på udflugt. Flere bønder lagde vogne til, og man var klar til den store oplevelse hvor det måske blev til en badetur ved Hasmark, firetals stranden på Bogø eller bare til Klintebjerg?

Et nydeligt eksemplar af en kassevogn. Foto Paul Smith 2010

Det er 40 år siden man her i landet holdt op med at bruge kassevognen og det var efter en hastig retræte i de foregående 10-15år efter traktoren og nye vogntyper udkonkurrerede kassevognen – indtil da var kassevognen det ultimative arbejdsvogn og transportmiddel på landet og også udbredt anvendt i byerne.

Her står så en kassevogn og venter på gårdspladsen. Gerskovgade 15, Gerskov.

- og her står en kassevogn ved hjelmen og loen. Gerskovgade 15, Gerskov.

Forfatteren Paul og Bjarne har begge oplevet kassevognens brug i barndommen, og dermed som tilskuer og passager siddende på bukken og få lov til at holde tømme. Mindet om de knirkende hjul fra hestevognene, det monotone trav af hestehove, og lyden af hjulene med jernringe sidder dybt i dem begge: Knitren på grusvej, rumlen på asfalt, klirren på stenbro og velsignet stilhed, når man kørte ind på marken. Bjarne var en del misundelig på fætter Uffe der oplevede kassevognens anvendelse dag for dag hele året til alle de forskellige anvendelser. Da gården brændte i 1955 gik også alle kassevognene til grunde og det eneste der blev tilbage var jerndelene som måske siden blev brugt som ager slæb med kæder imellem og til ring om dækslet til brønden eller septiktanken brønden – for i den nye gård var det slut med lokummet ude bagved bryggerset.

Men i Østeuropa er kassevognen som vi kendte fra vores barndom stadig i brug og i de seneste 10 år har Paul i Polen og Bjarne i Transsylvanien ”genoplevet” kassevognens mangfoldige anvendelser – hvor træhjulene med jernringe er erstattet med gummihjul – en del turister har dér oplevet at deres bil i løbet af natten var blevet ”strippet” og stod dér uden hjul – hjul der siden endte på en romafamilies uundværlige kassevogn der enten var forspændt med en hest eller en udtjent Dacia.

Transsylvanien. Foto BF Knudsen 2004

Selv binder høsten Gdansk, Polen. Foto Paul Smith 2010

Typisk syn i Østeuropa – Transsylvanien. Foto BF Knudsen 2010

Når man i dag taler om kassevogn så vil de fleste opfatte det som en lukket varebil; men de gamle fra landet og sågar visse steder i byerne vil mene at det er en stiv arbejdsvogn uden fjedre.

Denne vogntype har holdt sig nogenlunde uændret i sin form og størrelse fra vikingetiden til op i 1950'erne. Kassevognen er en svær arbejdsvogn af træ. Siderne er skråstillede, som let giver associationer til en mindre vikingebåd sat på hjul – og måske var det i sin oprindelse en ekstra anvendelse af denne multivogn? For- og bagsmæk var med skrå ender og jernbeslag. 4 store træhjul – gerne af eg eller bøg - De forreste hjul var mindre i det, således at der var mulighed for at dreje med dem. Hvert hjul var udstyret med 12 kraftige eger og en svær, undermonteret gennemgående aksel af jern. En stor jernring holdt hjulet samlet og stabilt. Imellem forvogn og bagvogn var det isat en langvogn af træ: så hele vognen holdes i køreklar stand.

Langvogn eller have-vogn med karlen på gården sammen med fætter Oluf, Emma, Knud Børge og fætteren Erik der blev dyrlæge. Foto privat.

Til høstvognen også kaldet have-vognen brugte man en meget længere langvogn så vognen nu var ca 5 meter lang med tætsiddende haver – også kaldet "Holstenskvogn". På hver sæt kæpstokke monteredes tilsvarende lange åbne træsider, og en længere bund monteredes. De såkaldte haver bestod af kraftige granrafter. Ovenpå det hele blev lagt en "skrav" - en enorm træstamme med to tværstykker. De ragede ud over de fire kæpstokke. Høstvognen var da klar. Og når man var færdig med at sætte læsset, blev der lagt en træstang – et læssetræ – ovenpå i længden. Et par reb snøredes over.

Ved andre arbejdsforhold, hvor vognen skulle rumme mere, satte man kæpskinner på langsiderne og ligeledes på endegavlene. Atter udført af træ. Fortøjet var svær og var indrettet således, at man ved en lang vognstang kunne spænde to arbejdsheste for. Ved en simpel foranstaltning kunne monteres ekstra træktøj. På dette monteredes to skagstænger og en hammel til hesten.

Kassevognen var også robust til kørsel med mælk om vinteren i Hessum – Harry og Trane karle hos Mads "Laun" Larsen folketingsmand for Radikale Venstre

Fjedervogn ombygget til fladvogn til større mælketure.

I tilfælde, hvor man skulle ud på en længere køretur, var der krog på bagtøjet. På den hængte man fedtspanden, så hjulene undervejs kunne løsnes med hjulnøglen. Med en lille kæp fik akslerne fedt. Nu kunne man så "age" videre. Det her beskrevne er det mere generelle om den solide bondevogn. Med et moderne udtryk ville den korrekte benævnelse være: **Multivognen.**

Kassevogn med okseforspand

Til København's renovation var kassevognen konstrueret som en helt speciel skraldevogn

Kørsel med møg: Der var ikke megen plads i møddingen når vinteren var slut og møddingspusen løb som regel over fra den grav det blev opsamlet i ved gårdens indkørsel. Selv ved juletid var der godt fyldt op. Netop ved juletid havde Uffe og jeg forsøgt om isen kunne bære – det kunne den ikke! - så jeg faldt i og blev fuldstændig tilsølet af pusen hvilket udløste en af de største skideballer jeg

har fået af min mor nogensinde – dog uden tæsk med bøjle eller klædesbørste for mine kære bedsteforældre stillede sig imellem. Havde jeg vidst hvad jeg ved i dag at frysepunktet er væsentligt lavere end for rent vand, så var det nok ikke sket? Nå men det udløste et bad i zinkbaljen med brun sæbe og sæbespån timer efter vandet var blevet varmt nok i gruekedlen! Hen over nytåret var det ikke småting af kassevogne hesteriver etc der måtte hentes i Gerskov gadekær!

I Gerskov ude bagved hvor hjelmen var fyldt med flere kassevogne og andre markredskaber og markvejen snor sig tæt forbi en af de røde køer der aftøjrer græsset.

Når vinteren så var vel overstået og jorden var ved at være tjenlig til forårsarbejde så var det om at få tømt møddingen eller på fynsk "mydni". Når morgenmalkningen og fodringen var overstået, blev det første møg læsset på kassevognen inden mellemmaden "mel'ma" kl 9. Hestene ville gerne ud i det gode forårsvejr. Vognen var smurt, repareret og havde fået en gang trætjære fra tjæretønden, som i nogle dage havde været gravet ned midt inde i møddingen hvor der er varmt. Det gjorde tjæren nem at påføre – og den trak let ind i alle sprækker.

"Parkeret og strippet" kassevogn. Hjemstavsgården.

To vognsider er skiftet ud med to specielle sider til møg. De var lavet på en måde, så det næstøverste brædt var en håndsbredde længere i hver ende. Når mellemmaden var overstået og hestene spændt for det tunge læs der står ved møddingens pænt afskårne sider. Den svære møggreb blev stående – klar til man er der igen. I stedet lå møghakken med vinkelbøjede tænder på læsset. Man kørte ud til den kommende roemark med børn siddende på den ene hest og gående ved siden af med hestetømmen. Ude på ageren blev de særlige sidefjæle løftet af og man begyndte at læsse møg i stakke. Endestykket lå hjemme. Det gjorde det nemt at rage møget ud over tre sider. I den anden ende af marken gik karlen eller en lejet husmand og spredte møget i et passende lag, så det kunne pløjes ned med den en-furede svingplov med to belgier heste forspændt.

Kørsel med svingploven: Marken, hvor roerne skulle sås, lå ofte langt væk på Gersø, så hesten spændtes for kassevognen. Den en-furede plov blev lagt på vognbunden. Mormor havde smurt en ordentlig mellemmadspakke og lagt i tejen. Øllejlen var halvt fyldt. En fjæl var lagt på som buk og Anders kunne sidde op. Ude på marken spændtes fra vognen og for ploven. Pløjningen begyndte. Der blev justeret på plov og forplov, så møget blev dækket af jord.

Anders var ganske enerådende med sin en-furer plov – her med deltagelse af Bella.

Kørsel med ajle "pus"tønder: På en anden mark, hvor der var vintersæd eller en græsmark, skulle der køres ajle ud. Endestykket var taget af kassevognen. To lange rafter var lagt i bunden for at ajletønden ikke skulle rulle. Ajletønden var af træ og kunne rumme 500-1000liter. Kassen stod ved ajlekummen. I starten havde en robust mand med en håndpumpe og blikrør pumpet tønden fuld. Da de fik en støbt ajlebeholder som lå mellem de to staldbygninger – Anders's og naboen Hans Damsted og senere August Reinhardt og Vagn Lejer – blev den forsynet med en "P. Mortensen-pumpe" med en kraftig rød gummislange til at lede ajlen over i tønden på få minutter. En vinter måtte den 14 årige karl Ove "Riget" Petersen pludselig i gang, for ajlebeholderen flyd over med pus – for Anders's beholder var forbundet med naboen; men dog adskilt indtil en dag hvor der gik hul så det meste flyd ind til Anders så det var nødvendigt i utide at bringe ajle ud på marken – i bidende frostvejr.

Peter Balle på ajle- eller pustønden på kassevogn. Foto Paul Smith 2010

Derefter blev der lagt den våde og stinkende jutesæk over påfyldningshullet. Overskrævs på tønden sad Uffe når han var kommet hjem fra skole i Hessum. Anders eller karlen gik igen ved siden af vognen ud til marken. Ved agerens begyndelse åbnede han spjældet under pladesprederen. En vifte af ajle spredtes nu jævnt ud mens vognen kørte frem i adstadigt tempo. Ved senere udbringninger, når roerækkerne skulle have gødning, sattes en 4- eller 5-rækkers spredebom på i stedet. Det krævede at hest og mand kunne samarbejde!

Kørsel med harven: Det foregik sidst i marts. Solen og vinden skulle længe have udtørret det øverste af pløjelaget. Blot et par dage med godt vejr så kunne der harves op. Granatharven – bestående af 4-6 harveled med granatformede 15 cm lange tænder, en trækbom af træ eller jern og et kotøjr som træk op imod hamlen. Den kunne læsses på vognen og køres derhen hvor der skulle harves.

Kørsel med tromlen: Efter mange år som gårdejeren var Mads Christian nu på aftægt hos sønnen Anders hvor han bl.a. gjorde sig nyttig med at tromle. Tromlen bestående af den tunge arbejdende valse også kaldet tromleblokken, fastgjort i tromle-rækken eller rammen i hvis sidestykker tromleblokkens tappe går.

Mads Christian er effektiv på kam-tromlen herovre på Gersø hvor Gerskov kirke ses i baggrunden

Kørsel med såsæd og kunstgødning: Der skulle også spredes kunstgødning – f.eks. Chilesalpeter eller andre kvælstof gødninger. Sækkene blev læsset på kassevognen og ude i marken begyndte spredningen. Det foregik med hænderne og i en såbalje forspændt over maven med en bred rem over skuldrene. I en vifte på 2-3meter spredtes kunstgødningen med en meget speciel håndbevægelse og gangart.

Spredning af kunstgødning

På en anden kassevogn var der læsset såsæd i sække. Såmaskinen med 19 såtude og hesten for var læsset hjemmefra. Ude på marken havde man så mere såsæd på vognen, klar til brug. Noget såsæd var certificeret fra møllen, noget var hentet oppe på kornloftet som lå ind over stuehusloftet.

Kørsel med arbejdsfolk: Når der i forhold til arbejdets art skulle bruges mange folk i marken karle, piger, en lejet husmand f.eks. Peter Møller og børnene så satte de sig til rette i den stive vogn på nogle fjæle. Der blev fortalt muntre historier, anekdoter eller om dette og hint på egnen – godt indpakkede sladderhistorier.

Roe-tynding og rensning efter radrenseren har været der

Håndredskaberne til markarbejdet, mormor Karen's tejnere og nogle flasker med saft og hjemmebrygget øl og en mulepose med hakkelse til hestene lå sammen nede på bunden. Hestekøretøjet med mandskabet agede af sted ud ad den humplede markvej. Kun over mod slusen var der et stort og tæt hegn af tjørn, hassel, slåen, syren, syren og lidt pur. En sådan tur kunne dreje sig om foderroerne der skulle tyndes. I pausen satte man sig op ad hjulets eger og fik en bid brød og en gang at drikke. Man drøftede, hvordan avlen trivedes og vejret. I al den stund, man var derude, havde hesten sin mulepose på en gang imellem.

Kørsel med græs og andre afgrøder: I sommerens løb var man med jævne mellemrum, eller dagligt, ude i marken for at slå lidt græs, lucerne eller fodervikke til køerne, hvis det kneb med græsset derhjemme. Da blev kassevognen flittigt brugt.

Kørsel med hø

Kørsel med hø: Når det var blevet forsommer var det tid at tænke på høbjergningen. Anders og karlene havde en uge forinden været i engen for at slå hø med slåmaskinen eller leerne.

Slåmaskinen

Kassevogne skulle stå i skygge for at træet ikke tørrede for kraftigt ud – nogle kørte deres vogne ud i damme og gadekæret nogle dage så træhjulene blev våde og dermed kunne køre uden at hjulene knirkede.

En tur i gadekæret for at dæmpe hjulenes knirken. Nr.Broby

Når det var tid at køre ud, startede man med at få hørimlerne stakket. I ugens løb havde karlen eller Anders været ude siddende på jernsædet med huller i med gaffelhøvenderen "*spjætmaskinen*", som jeg i begejstring kaldte den, da jeg i Dagstrup så en sådan, og kom til at kalde den det, da jeg kørte med chauffør Nygaard i bussen fra Odense til Ørritslev, hvor jeg stod af i Gerskov. Nygaard refererede altid hertil hver gang vi mødtes. I sindigt tempo har karl eller Anders og hest vendt høet nogle gange. Derefter har han med hesteriven samlet høet i rimler. Fire mand kørte siden derud med kassevognen og begyndte at stakke høet på særlige høstativer, så i tilfælde hvor høet knapt er vejret, kan det tørre fuldstændigt. Senere kørte man derud igen. Kassevognen var nu omstillet til høstvogn "*have-vogn*".

Alle drog ud for at række hø og for at sætte det store læs. Da man ikke skulle igennem porte på gården men blot kunne holde ved en tagluke kunne man have læs på 3meter i højden. Det blev tungt og højt, og engang gik det galt hvor min fætter Uffe faldt ned og kom ret slemt til skade da vognen brød sammen. Et læssetræ blev lagt i pres på langs oven på læsset og for- og bag-reb holdt læsset fast til vognen. Kusken sad som det ses på foto deroppe og har hestenes tøjler.

Raske folk læssede alt det løse hø ind på loftet eller slyden over hestestalden. Det gav en ganske dejlig duft af nyt hø der bredte sig til hele loftrummet!

Høet køres ind med have-vognen

Kørsel med tørv: Det var højsommer. Man måtte tænke på vinterens ubønhørlige kommen. Landet havde været besat siden foråret 1940. Fyringssæsonen 1943/1944 var forude - det skulle vise sig at blive en af de koldeste i mands minde. Der var knaphed på næsten alt. Som det hed i en af tidens populære revyviser: "---Jeg har lige fået mit søndagsæt vendt - for anden gang". Der repliceres: "Ja, jeg synes nok, jeg kan kende den fedtplet---". Der var rationering på madvarer og især brændstof. Kun myndigheder og læger måtte køre i benzindrevne biler. Det betød at den begyndende mekanisering af landbruget blev opbremset. Det betød bl.a. at arbejdshestene måtte tage en endnu hårdere tørn - også for at kompensere for at en hel del daglejere havde valgt den dobbelte løn ved at arbejde for tyskerne på anlægget af Beldringe flyveplads - så alle børn, unge og gamle måtte i marken og give et nap med i høstens tid og med at hakke roer og ved roeoptagningen i oktober. Så karetmagere og hjulmænd kunne tage fat endnu engang. Kassevogne blev fabrikeret lokalt og efter nogenlunde samme mål. Men altså! Der skulle tænkes på alternativ ildbrændsel. Der var allerede sket en stor forhugning af vore skove, idet mange biler udstyredes med brændegenerator. Rundt om fandtes der mose med fede lag med tørv. Selvom der ikke var megen arbejdskraft at få på Nordfyn så lejede bonden sig arbejdskraft. De måtte rykke ud i mosedyndet i store træskostøvler. Gummistøvler var næsten ikke til at opdrive. I dage-, ja ugevis blev der gravet tørvemasse op. Var der vej lige ved eller et højtliggende tørt sted,

blev "masse" lagt der. Ved hjælp af et ælteværk, blev tørvemassen ensartet. Den æltede tørv blev lagt ud i store træforme med mindre murstens inddelte rum. Senere blev den taget op og stakket. Her hjalp både de ældre og børn til. Når stakkene var tørrede, blev de kørt hjem, læsset på kassevognen. Det krævede kendskab til moseområdet som lå ved Rørdam for at kunne færdes dér sikkert. At sidde på en sæk på toppen af læsset var ganske ubehageligt med skarpe kanter; men det lugtede godt. Tørven blev læsset af i *tørvekoen* eller omme ved huggehuset.

Kassevogn til lange brædder. Odense Tømmergård

Kørsel med kornneg: I høstens tid blev kassevognen lavet om til høstvogn. Langvognen blev sat i. Anders, karlene, Karen, piger var i marken med leer, river og kratter. Andre steder trak et spand heste en aflægger; men her var det stadig Karen og pigerne der skulle binde negene.

Selvbinderen havde et forspand af 3 stærke heste

Senere blev der anskaffet en selvbinder som skulle trækkes af et forspand på tre heste. Binderen fungerede som en aflægger; blot havde den den store fordel at binde hvert neg og skyde det fra sig. Binderen skulle helst være forspændt med tre-hammel til tre heste af svær race f.eks. *belgier, jydehest, oldenborg* eller *tinker* (hvid og sort, importeret fra Irland). Det brugtes også hvis kornet stod tyndt og jorden var hård at sætte en *plag* i midten, så den kunne lære at arbejde. Det var tungt arbejde.

Der høstes med selvbinder 1930'erne og hos Anders indtil gården brændte i 1955. På selvbinderen ses Anders Christiansen (søn af Hansine Christine og Mads Christiansen), Anders's søn Knud Børge, og - Henrik og Annas børn (Anders's bror og svigerinde) Dagmar, Gerda (datter af Anders), Helmer og Knud.

Selvbinderen med tre hesteforspand var et brusende stort uhyre! Morfar var altid på vagt overfor os børn at vi ikke blev grebet ind i uhyret. Men det var jo et syn man ikke kunne blive træt af så vi fulgte ofte efter skråt bagude til venstre eller lige bag hvor negene blev bundet og "spyttet" ud. Længere fremme på højre side blev den afskårne afgrøde lagt ned med den roterende "vinden", og så på det kørende samlebånd kaldet "sejlet" som førte det skårne korn op til bindebordet hvor kornet samledes og blev bundet af bindeapparatet.

Bag sejlet var et bræt på tværs hvor vi undertiden kunne få lov at sidde under kørslen. Da gården brændte og de fire heste omkom, var tiden allerede løbet fra hesten som arbejdsdyr, og traktorer blev mange steder træk for selvbinderen indtil blot få år senere mest at blive udkonkurreret af mejetærskeren. Tænk i 1950'erne blev 600.000 heste erstattet med 150.000 traktorer!

Peter Møller sætter kornneg i traver

Høst arbejde ved kornhøst

Når kornnegene var spyttet ud fra selvbinderen blev de parvis sat i små grupper eller traver for dér at tørre godt ud inden de skulle køres hjem på høstvognen. Undertiden hvis selvbindergarnet – hampetråden – ikke virkede måtte man binde negene med håndkraft ved at vinde et lille bundt kornstrå sammen så de dannede et tov der så blev knyttet sammen om neget.

Ved høstning i skæve hjørner af marken hvor et trespand og en tung selvbinder ikke kunne finde ind var det hele med håndkraft – høste med le og knytte negene i hånden.

Dagen hvor man skulle begynde at køre korn oprandt. Store læs af neg skulle hjem. Det var også hådt for folkene. Saft og øl medbragtes i marken.

Høstvogn med øl lejde. Foto Paul Smith

Under høsten i marken kom mormor, tante Marie m.fl. ud til os med mellemmad pakket i nogle aflange læderkasser, også en af zink og af hård mørkebrun

karton(?). Der var gode solide madder med leverpostej, rullepølse på fedt – alt sammen hjemmelavet. Senere – ud på eftermiddagen blev der bragt kaffe og nybagte brunsviger - den ægte fynske specialitet!

Og så var der hjemmebrygget øl i de rigtig gamle **lejler** (af mnty. *legel*, *legen*, af lat. *lagena* 'lerdunk, vindunk'), som var en mindre beholder af træ, der anvendtes til opbevaring af fx øl eller vand. Den har som regel form som en lille, flad tønne med et hul til at drikke af og en strop til at bære den i, så den kunne medbringes på rejse eller markarbejde. En lejle er således en lille transportabel trætønne til øl. I Danmark er den for det meste flad og forsynet med en strop, så den kan bæres i hånden eller hænges over skulderen. Forneden er der gerne to standklodser, foroven ét eller to huller - et til at drikke af og et til luft. Lejlen kan være udsmykket med bemalinger eller endog skæringer, det sidste forekommer dog ret sjældent. Staverne er samlet med metalbånd eller flækkede vidjer. Dagliglejlen er gerne ret stor og kan rumme 4-5 liter; men man brugte i marken var som regel mindre fine lejler, som man også medbragte, når man skulle på marked eller rejse.

Øl Lejler

Hestene fik sig en god tår vand i stentruget på gårdspladsen, hvor transportspandene ovre ved kostalden stod i skygge til afkøling efter morgenmalkningen. Mælkekusken har læsset de tre mælkejunger på den fladbundede fjedervogn. Når det allersidste læs kommer hjemad – det var flere meter højt og fem meter langt – så havde kvinderne pyntet det med **georginer eller andre blomster??**

Under sang med violin og evt harmonikaspilagede man hjem ad den humplede markvej. Oppe ved hegnet indtil Damsted/Reinhardt/Lejer var vildæbletræer hvor der lå æbler man guffede i sig. Alle var nu i løftet stemning. Hjemme ventede Karen. På gårdspladsen, henne ved bryggersdøren gøres holdt. Forkarlen sad på læsset. Karle og piger, der gik bagved læsset ude fra marken med leer og kratter, stillede sig foran døren. Leernes stryges i en lidt brovtende bevægelse bare for at give lyd. *Man vætter for kål* dvs. hvis ikke madmoder og pigene sporenstregs begav sig ud med varme æbleskiver og "rød" tår – halvt solbærsaft og halvt brændevin – til høstfolkene, vil de fluks gå om i kålgården og

hugge hovederne af kålene. Men uha! Det er jo forrådet til den lange vinter, så der blev omgående serveret!!

Kørsel med bederoer og kartofler: Efterårsferierne var noget helt særligt! Henimod slutningen af september fik børnene ferie kaldet kartoffelferie – det hedder den fortsat, selvom næsten ingen ved hvorfor. Vintersæden var sået.

De første prøveoptagninger af roer var foretaget hvis det var leveringer af fabrikssukkerroer hen på efteråret. Et krævende håndarbejde var i gang med optagningen. Som regel ganske pløret alle vegne; men hovedopgaverne var at få roerne ind samt rodfrugter fra haven op, og så få gjort kulerne klar til at de kunne fyldes med roer og mindre lag med rødbeder, kålerabier etc. Så dækket godt til med gammelt halm og til sidst dækket med et lag jord så halmen ikke fløj væk – pløret og beskidt var det og hestevognene kørte hele tiden fast.

Når kassevognen var fyldt køres hen til kulen. Den ene side af vognen skal køre op over et par bukke med planker imellem. De står ved kulen. På det tidspunkt er vognens ene langside parallel med jordsmonnet. Mange af roerne vælter selv ud af vognkass. Nogle graver en rende ved roekulen med samme effekt for

aflæsningen. På marken blev roerne høstet og hentet ind ved at toppene først blev skåret af og smidt på jorden, og roerne kastet op på vognen; men sådan et fyldt læs var noget af et syn – og så var der en vidunderlig sødlig lugt fra roerne. Med de lange aftoppejern skar man roetoppen af og selve roen blev vipet op med en roegaffel. Visse lerede steder var jorden så hård, at man måtte spænde hesten for roeløfteren med den svære jordsøgende tand. Med roegreb gik man i gang med at læsse roerne på kassevognen og køre dem hen til roekulen.

Peter Balle på roevognen. Foto Paul Smith 2010

Ved nogle slags roer kunne man med fordel spænde hesten for jernroeslæden. Den vælter dem og samler dem i strimler. Et skattet job som knægt var at blive betroet at køre frem når der blev læsset. Roetoppen blev oftest efterladt på marken, eller kørt hjem på kassevognen til foder for kvæg og svin. Det var før insilerings tid, så roetoppene blev for det meste bare liggende og visnede hen og nedpløjet til foråret. I roehuset i porten for enden af kostalden blev roerne kørt ind hen over vinteren. Når vinteren kom, skulle roekulen dækkes ekstra godt med halm fra et hæs i den mark hvor kulen lå. Ovenpå blev lagt jord og yders møg. Alt sammen for at holde frosten væk. Hertil blev kassevognen flittigt brugt. Omkring 1.juni var beholdningen opbrugt.

Arbejdshestene – som vel nok var mest i retning af oldenborgerheste, dvs godmodige, arbejdsomme, venlige og friske trækheste - var som regel af stalden hver dag og det var altid en spændende opgave at være med til at komme seletøj på. Noget seletøj hang på knager i vognporten og andet lå i maskinhuset ude bagved. Først hovedtøjet med grimmen med ringe i siderne til kobling af

kørelinen som blev til tømme i den anden ende. Så trækselen eller rettere bringeselen med den svære lædderrem rundt om forpartiet og holdt oppe af mankestykket og vandkappen - to tværremmer over ryggen som blev tilpasset med spænder efterfulgt af bagtøjet med omgangen under halen som fortil med en bagtøjsstroppe holdt enspænderstængerne og skagleremmene oppe.

Så blev hesten trukket baglæns ind mellem de to enspænderstænger til vognen ofte med det resultat at et ben i første omgang kom udenfor – så lidt frem igen og så tilbage til alle fire ben var indenfor og stængerne ført gennem bagtøjsstroppe, som så blev løftet op og fastgjort til "remtøjet" med korte jernkæder. Bagtil blev skagleremmene fastgjort. Når det var to spandsheste var det endnu mere indviklet for så skulle der kobbelerme til; men så var der tilgængelig kun en stang – og så gik det derudaf markvejen hvor vi sad i bunden af fjællvognen.

Richard Hansen ved ensilering af roetop. Foto ved Albert Smith, Lindholm ved Ejby 1954

Altid spændende med en tur hos smeden, som undertiden også lige klarede en tandudtrækning på hesteføreren

Ofte skulle vi en tur ud forbi sadelmageren ude i Ørritslevskov for at få repareret noget seletøj – og hvert år skulle sejlet til selvbinderen have en overhaling. En tur til smeden var også spændende at se, hvordan de formstøbte hestesko først blev tilpasset. Hornet fra hestehoven blev først hugget til med en hovklinge og en hovhammer, som er en bred træhammer (se de to smede på fotoet), eller man brugte en hovkliptang til at klippe den fremvoksende hovkant af med. Derefter filede man hoven plan med grovfilen, inden man lagde den tilpassede sko på hoven. Derefter blev 6 eller 8 specielle hestekosøm slået i den hvide rille i hovkanten. Sømspidsen kom ud af hoven ca. en 2- 3 cm oppe, og spidsen blev klippet af og bøjet ned i hoven med en speciel vejnetang, som er en lidt bred, rillet og flad tang. Forinden havde man filet en lille kløft i hoven under sømmet, således at sømspidsen blev trykket ned i furen med vejnetangen, så det ikke kunne rive hesten og sømmet sad fast².

Et hestekosøm. Foto Anne Marie Schulz 2012

Kørsel med kævler og hugstømmer: I skoven skulle der transporteres kævler og hugstømmer hvilket tit var vinter arbejde hvor jorden var bundfrossen.

Brændekørsel

Vinterkørsel med kassevogn

Ved transport af kævler med stor diameter blev langvognen taget af og i stedet monteredes to svære kæder. Kævlen stabiliserede vognen. Kævlen blev læsset på ved at vognbunden var nogenlunde i niveau med kævlens placering. Side og kæpstokke var så fjernet i den side. Et par spir var drevet i kævlens ender, et par reb var vundet om hvert spir, et par svære planker var lagt op mod vognbunden. På den anden side trak to svære heste i rebene. Kævlen kom så op, kæpstokken blev sat i og man kunne køre.

Gerda sidder på en stak af de hjembragte kævler og tømmer ved gavlen af hjelmen

Pleje af hestene:

Velfortjent frihed efter en hård arbejdsdag. Høstativer ses i baggrunden.

Miniature kassevogn som trækvogn. Foto Paul Smith

Nye tider:

Da den gamle gård var brændt og det hele skulle opbygges på ny var Anders fortsat traditionernes mand til fingerspidserne. Uffe der nu var så meget hos

morfar Anders foreslog en del nye ting; men de blev meget uenige om teknikken i landbruget. Uffe mente det var imod al udvikling at Anders fik bygget en dyr hestestald da gården blev genopbygget i 1956. Men morfar Anders mente ikke han kunne lære at køre en traktor!! - På det tidspunkt var der vist ikke andre landbrug i Gerskov der ikke havde en traktor.

Kassevogn i Rumænien på vej til markedspladsen med vandmeloner. Bemærk pigen der ligger udstrakt i påhænget bagpå endegavlen. Foto privat 2011

Kassevogne i Polen. Foto privat 2011

Herhjemme er kassevognen nu nok mest brugt som legetøjsmodeller.

Referencer:

1. Smith PVA: Kassevogn fortæller historie. Vestfynsk Hjemstavn – Liv og land (2011), 81, s.17-26
2. Schulz AM: personlig kommunikation med BF Knudsen 26.april (2012)